

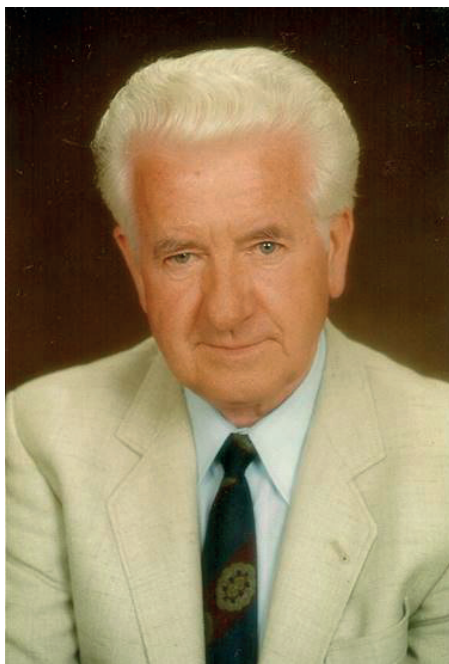
Cs. Varga István

Búcsú Lőkös Istvántól

Dr. Lőkös István egri kroatista, „hídépítő” irodalomtudós a 92. életévében távozott közülünk. Népeket összekötő ismereteket, tényeket, igazságokat szisztematikusan tudatosított, a Doxa-óra pontosságával munkálkodott csúrbegyűjtő kutatói tervein. Nyugállományú egyetemi tanár, az MTA doktora, a Horvát Tudományos és Művészeti Akadémia levelező tagja. Főbb kutatási területe: a magyar felvilágosodás irodalma, a magyar és a délszláv kultúra, irodalmi kapcsolatok, találkozási pontok, a délszláv, a horvát, szerb és szlovén irodalmak.

1933. november 10-én született Egerben. Általános és középiskolai tanulmányait szülővárosában végezte. Felnémeten, „felnevelő falujában” a tisztelet és szeretet jegyében tanulta meg a rend és pontosság követelményét, a mértéktartást, a minőségre törekvést: *a holtig tanulás* életeszményét. Akkor még nagy tisztelet övezte az iskolát, a falusi tanítók munkáját is; nem szakadt ennyire szét a család, az iskola és a társadalom; nem uralkodott el ennyire a mennyiség a minőség felett. Nem folyt ilyen gyors ütemben a világ dehumanizálása. Felnémeti és egri tanítói, tanárai erkölcsi megbecsülésnek örvendtek, a bizalom légkörében felelős hivatástudattal hívták elő tanítványaikból a bennük lévő tehetséget.

1953-tól 1957-ig a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának magyar–oroszos szakos hallgatója. 1957-1959 között az egri Közgazdasági Technikum tanára. Negyedszázadon át, 1959-től 1985-ig az Egri Tanárképző Főiskola irodalomtörténeti tanszékén tanársegéd, adjunktus, majd pedig főiskolai docens. 1985 ősztől 1994-ig a Kossuth Lajos Tudományegyetem összehasonlító irodalomtudományi tanszékének egyetemi docense, 1988-2003 között pedig tanszékvezetője, 1994 és 2003 között pedig egyetemi tanára. A zágrábi egyetemen hungarológiát tanított. Kultúraszemléletével és nyelvtudásával korszerű, közép-európai műveltségmodellt képvisel. Magyar és orosz szakos képzettségét magas fokú horvát és szerb nyelvtudással, szlovák, lengyel, német és francia nyelvismerettel gazdagította.

Dr. Lőkös István

„Tejtestvérek” – horvátok

Németh Lászlót megragadta a magyar és horvát történelmi, társadalmi helyzet kísérteties párhuzama Krleža monumentális *Glembay*-ciklusában. A *Glembay*-trilógia próza- és drámaciklus, három dráma és tizenegy kisregény hatalmas, összefüggő sorozata. A horvát óriásműben, történelmi-társadalmi tapasztalatban Németh ráismert a horvátokéval mélyen rokon magyar valóságra: „Glembayak. A monarchia: a magyarságból és a magyarság ellen is kitermelt egy csomó Glembayt és ezek itt vannak, a glembayzmus tovább él bennük, ha a császárság meg is bukott. Magyar vezető réteg és nép viszonya azért más, mint a franciáé vagy németé, mert ez is Glembay-föld.”

Németh intelme: elmaradtunk a megismerésben, pedig a tájékozatlanság, szeretetlenség „érdekeink ellen való tudatlanság” Tudatosan figyelt az „átszivárgás törvényeire”. Szerinte például „a népköltészet inkább a szokástörvény, mint a tehetség műve”, itt az összehasonlítás is könnyebb. Az egyes népek sajátos „recepturát” fejlesztenek ki. Például a *Kőműves Kelemenné* vándorló témakör három-négy rendszerben más és más módszerrel szólal meg. Találón, bár kissé sommásan tipizál: „Az orosz a lírai tárgyat is elbeszéléssé alakítja; a tót a dalocskát szereti, a szerb a keményléptű, célratörő formát. A cseh, lengyel dalokat a műköltészet sorvasztja, míg a bolgár versben már török rózsák nyílnak. A finn tavaktól a Marmara-tengerig hányféle változat s mégis mekkora egység.”

Az *Egy folyóirat terve* című kisesszéjében Németh egy olyan folyóiratról álmodik, amely „nemcsak Kismagyarországé s nem az egyik kisebbségé, hanem mind a négy magyar világé egyszerre. Azontúl, hogy a négy magyar világé, a szomszéd népeké is, amelyek közt szétszóródtunk. Ennek a folyóiratnak elsősorban műveltségünk közös népi elemeit kellene nyilvántartania”, „egymás értékeinek a megbecsülésére” kellene nevelnie.

Miroslav Krleža

Lőkös István kutatásainak középpontjában Miroslav Krleža életműve található. A közép-európaiság vállalásában a szlávok felé hajló Rilke mellett Krleža Adyt jelölte meg példaképének. Nem véletlen, hogy a „tejtestvérek” sorsközösségét vállaló Németh pedig Krležát nevezte mesterének a közép-európaiságban.

Krleža nagyon szerette Adyt, imponált neki a zsenialitása, sorsvállaló szemlélete: *A Sírni, sírni, sírni* lírai vallomást Krleža fordította horvátra. Adyval együtt hitte: „Dunának, Oltnak egy a hangja, / Morajos, halk, halotti hang. (...) Mikor fogunk már összefogni? / Mikor mondunk már egy nagyot, / Mi, elnyomottak, összetörtek, / Magyarok és nem-magyarok?”

Krleža Horvát-Szlavónia „társországban” született, amely az Osztrák-Magyar Monarchia részét képezte és Magyarországhoz tartozott. A pécsi katonai alreál, majd a

budapesti Ludovika növendéke volt. Az osztrák-magyar közös hadsereg tisztjévé avatták. Kaposvárott volt tüzér-hadnagy, amikor kitört az első világháború.

Ifjúkorában változatos, gyakran kalandos, sőt veszélyes élményekben volt része. (Idős korában ízületeivel, reumával is szenvedett, fiatalon pedig szeretett a jeges Szávában fürdeni.) Krležát a Jugoszláv Királyság nem szerette, de tisztelte. A második világháború idején a horvát állam (Ante Pavelić rémuralma) ellenségnek tartotta, betiltotta, könyveit máglyán égette. Kiadójával együtt őt is letartóztaták. Börtönben, de szerencsére élve érte meg a II. világháború végét. Volt megtűrt, gyanúsított, üldözött író, és végül hosszú ideig ünnepelt, már életében klasszikusnak számító alkotó. De történhetett vele és körülötte bármi, ő rendületlenül írt: verset, regényt, drámát, esszét.

Horvát anyanyelvén túl, Krleža kiválóan beszélt magyarul, németül, írt, olvasott, beszélt franciául és oroszul is. Előfordult, hogy Budapesten, a Belvárosi kávéházban Krleža egy asztalánál különböző anyanyelvű tüzértisztekkel magyarul beszélgetett. Minden bornál többre becsülte a badacsonyi kéknyelűt. Szerette a magyar réteseket, kedvence a krémes volt. Mindig szívesen beszélt magyarul, érdeklődött, kiváltképp az irodalom, főképp pedig Illyés, Déry és Németh iránt.

Szívesen beszélt (műveiben is megjelenített) pécsi hadapródiskolás emlékeiről, pesti ludovikás élményeiről. Bejárta Baranyát, a budai Svábhegyet, hátán borjúját, vagyis katonai hátizsákját cipelve eljutott a Tátrába is. Magyar felmenőket is számon tartott. Teréz nagymamája Varasdról költözött hozzájuk. Nagyanyja családja Nagykanizsáról származott, ükanyját pedig Hunyadinak hívták.

Krleža emlékét, Zágráb ajándékeként, ugyanolyan szobor őrzi Budapesten, a Józsefvárosban, a Ludovika előtti téren, mint a horvát fővárosban. Nevét Pécssett horvát tannyelvű nemzetiségi óvoda, általános iskola, gimnázium és kollégium viseli. A Széchényi Könyvtár emlékkiállítással tisztelgett a horvát író előtt.

1921-ben, a *Jugoslavenska literatura* kiadásában önálló kötetben jelent meg a *Magyar királyi honvéd novela. Kr. Ug. domobranska novela. Lirski fragment iz ciklusa Hrvatski Bog Mars*, Zagreb, Čaklović. Érdekessége, hogy a kötet címe magyar, az alcím pedig ennek a horvát fordítása. Az első kiadás sajtóhibája a horvátosan, egy l-lel írt „novela” szó. Fordította: Sinkó Irma. Bevezető: Sinkó Ervin. Újvidék, Testvériség – Egység Kiadó. (Sinkó Ervin Krleža Zágrábban élő barátja, Sinkó Irma pedig a felesége.) 1952-ben a magyar és jugoszláv viszony mélypontján jelent meg, amikor Magyarországon elképzelhetetlen volt, hogy jugoszláviai szerző műve napvilágot lásson.

Krleža, a modern horvát irodalmi esszé megalkotója elképesztően nagy műveltségre tett szert. Ady, Rilke, Apollinaire költészete esztétikai eszménykép a számára. A XX. század magyar szellemi életének kiváló ismerője hatalmas szépprózai, költői, dráma- és esszéírói életművet hozott létre, amelynek számtalan magyar vonatkozása van. Költői főműve az 1936-ban megjelent *Petrica Kerempuch balladáái* című költe-

ménysorozata. A Zágráb környéki archaikus, ízes, tömör és kifejező *kaj* nyelvjárásban írt remekmű a horvát múlt évszázadait idézi, Ady-kurucverseinek inspirációival és Arany János balladáival is rokonítható.

Krleža drámái az 1960-as és 70-es években nagy színházi sikereket értek el Budapesten. *Zászlók* című regénye a 20. század egyik legnagyobb műve. A horvát Miroslav Krleža Ivo Andrić-tyal, a Nobel-díjas szerb íróval, közéleti személyiséggel együtt a XX. századi délszláv irodalom „legvilágírodalmibb”, mindenütt elismert és megbecsült írói. (Andrić Na Drini ćuprija 1945. – *Híd a Drinán* című regényéért kapta a Nobel-díjat. (*Híd a Drinán*; ford. Csuka Zoltán; Szikra, Bp., 1947.)

Lőkös István többször is hallotta Krležától, szavait, a horvát írófejedelemmel való találkozásainak emlékeit meg is örökölte: „Ne felejtse, (...) közöttünk csak egy patak folyik, a Dráva, és nem nehéz hidakat építeni a Dráván”.

Amint Krleža élete és műve Zágrábot, Pécsét és Budapestet köti össze, Lőkös István irodalmi hídépítő munkássága pedig Egert, Debrecent és Zágrábot. Krleža magyar kroatistát barátságába fogadta. Kiemelkedően jelentős Lőkös-könyv *A horvát irodalom története* (1996). Az első magyar nyelvű szintéziséért 1997-ben Lőkös Istvánnak ítelték oda elsőként a horvát kormány és a horvát írószövetség által a külföldi kroatisták számára alapított „Davidias-díj”-at. Horvát nyelvű könyve a *Hrvatsko-madarske knjizevne veze. Rasprave i članci. (Horvát-magyar irodalmi kapcsolatok. Tanulmányok és cikkek. Matica Hrvatska, Zagreb, 1998. Lektorálta: Dunja Fališevac és Krešimir Nemeč.)* Ezzel a könyvvel indult útjára Zágrábban a *Külföldi Kroatisták Könyvtára* horvát nyelvű könyvsorozat, amely a Lőkös István iránti elismerésen túl a magyarság irányában tett horvát gesztust jelentett. Németh László esszécímei és Miroslav Krleža inspirációi sugallták Lőkös István *Hidak jegyében* című könyvcímét (1974) *A Kaptoltól a Ludovikáig* (1997)

Déli szláv-magyar szellemi kapcsolatok (1997) *A Zrínyi eposzának horvát epikai előzményei* című tanulmánykötetről (Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 1997, Csokonai Könyvtár; Bibliotheca Studiorum Litterarium, 10). Bori Imre elismerő kritikát írt róla az *Irodalomtörténeti Közlemények* 1998. 5/6-os lapszámában. Megállapítja: „Lőkös István (...) a magyar tudományosság szempontjából jól minősíthető témát dolgozott fel, amikor a 16-17. századi horvát törökellenes műepikát és Zrínyi Miklós gondolkodását vizsgálta, valamint a *Szigeti veszedelem* mögé odarajzolta a horvát eszmei-irodalmi hátteret is, kiegészítve ilyen módon eddigi Zrínyi-ismereteinket. Felfedte, hogy a horvát irodalom szintén kidolgozta azokat az eszmei téziseket, amelyek Zrínyi felfogásának is sarkalatos tételei. Nevezetesen, hogy Isten büntetése a török veszedelem, és hogy az idegen túlerővel a számbelileg kisebb, de erkölcsileg tiszta és egységes közösség képes megküzdeni.” A török pusztításai miatt a horvátokat Európa-szerte *maradékok maradékainak* nevezték: *reliquiae reliquiarum*.

Lőkös Istvánnak negyvennél több könyve között horvát és német nyelven is jelentek meg művei: *Erlebnisse und Rezeption. Krležas Kerempuh-Balladen aus ungarischer Sicht* (1999); *Nemzettudat, nyelv és irodalom: horvát-szlovén irodalom és művelődéstörténeti interferencia*. Lucidus, Budapest, (2002); *Od Marulića do Krleže* (2003); *Nemzettudat és regény* (2004); *Horvát irodalmi antológia* (2004); *Átölelő szívárvány* (2005); *Horvát-magyar és szerb-magyar irodalmi interferenciák* (2007); *National Bewusstsein, Ungarnbild und Roman. Kapitel aus der Geschichte der kroatischen Kunstprosa des 19. Jahrhundert* (2008); *Ksaver Šandor Gjalski; Eötvös József, Bp., 2008; Od Kaptole do Ludoviceuma. Hrvatska nacionalna svijest i doživljaj mađarstva u djelu Miroslava Krleže / A Kaptoltól a Ludovikáig. Horvát nemzettudat és magyarsághélmény Miroslav Krleža életművében*; Croatica, Bp., 2013; *Litteratura kajkaviana et croatica*; Felsőmagyarország Könyvkiadó, Miskolc, 2013. (Vízjelek könyvsorozat.); *Litteratura kajkaviana. A kaj horvát irodalomtörténet magyar szemmel*; Kairosz, Bp., 2014.; *A Dráván túl és innen. Miroslav Krleža és a horvát irodalmi kapcsolataik*. Nap Kiadó, 2019.

Jellemző, hogy magyar nyelven írott, *Litteratura kajkaviana* c. 450 oldalas monográfiáját elsőnek a német *Zeitschrift für Balkanistik* c. folyóirat méltatta. Horvát nyelven máig sincs róla összegező könyv. Ez a primátus is az övé. *A Trianoni veszteségünk: Milan Šufflay* c. tanulmánya is újat jelent a magyar kroatisztika történetében, amely a *Magyar Szemle* 2021. évi március-áprilisi számában látott napvilágot.

Líránk – amint a lengyeleké és a horvátoké is – egy Mária-énekkal kezdődik. A magyar és lengyel barátság lélekellátói a Mária-kegyhelyek, élükön Csíksomlyóval, Częstochovával. Ősi himnuszunk, a *Boldogasszony Anyánk* csodálatos ikerpárja a lengyel *Bogurodzica*, a Boldogságos Istenszülőhöz szóló ősi lengyel himnusznak. A szlovákoknál a Fájdalmas Anya tisztelete igen népszerű... A horvátok az Úrjézust és a Szűzanyát együtt üdvözlik: *Hvaljen Isus i Marija!* (Dicsértessék Jézus és Mária!)

Lőkös István kitüntetései: Heves megye Tanács Művészeti Díj (1973) Harminchat éve, hogy Lőkös István 1989-ben – egyéni kezdeményezésre, egyéni felterjesztéssel, 273 támogató aláírással – *Pro Cultura Agriae díjban* részesült. Külhonban magasan jegyzett és kitüntetett munkásságáért háromszoros érdemelte ki a Horvát Írószövetség *Davidias-díját*. (1997; 2008; 2011) Birtokosa az *INA-díjnak*. (2003.) A külföldieknek adható legmagasabb elismerést, a *Red Danice Hrvatske s slikom Marka Marulića* – a *Horvát Hajnalcsillag Érdemrend* Marko Marulić képmásával kitüntetéssel 2018-ban ismerték el munkásságát. Magyar kitüntetése: *Magyar Köztársasági Érdemrend Tiszti keresztje* – polgári tagozat 2003. 89 éves korában a Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti-díjában, a Cs. Szabó László-díjban részesült. Szülővárosa, Eger az idei Szent István-napi ünnepségen a 92. évében – betegen is jó ügyeiért munkálkodó – Lőkös István akadémikus irodalomtudóst *Pro Agria Életmű-díjjal* tüntette ki.

Dr. Lőkös István akadémikus Professzor Úr nyugodjék békében! – Requiescat in pace! *A Jóisten adjon örök nyugodalmat neki és vigasztalást Szeretteinek. Emléke legyen áldott!*